

SİYASAL ŞİDDETİN EVRİMİNE ÖRNEKLER ÜZERİNDEN BİR BAKIŞ

Neslihan Topcu*, Davut Ateş**

Öz:

21. Yüzyılda en çok duyduğumuz ve maruz kaldığımız kavramlardan biri, hiç şüphesiz terörizmdir. Ancak terörizm, yeni bir fenomen değildir. Sadece 11 Eylül saldırısı sonrasında terörizm, terör ve terörist kavramları daha sık telaffuz edilir hâle gelmiştir. Bu doğrultuda bu çalışmanın konusu, geçmişten günümüze var olan siyasal şiddet kavramını örnekler üzerinden değerlendirmektir. Bu bağlamda siyasal şiddetin yüzyıllar öncesindeki mahiyetinin ne olduğu, ne tür faaliyetlerle anıldığı, hangi kelimelerle ifade edildiği sorularına cevap vermek amaçlanmaktadır. Çalışma, Roma İmparatorluğu'ndaki hadiselerden başlayarak günümüzdeki anlamıyla küresel terörizme değin siyasal şiddetin evrimini incelemektedir. Çalışmanın hazırlanmasında nitel araştırma yöntemlerinden biri olan literatür taraması kullanılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda siyasal şiddetin; Roma İmparatorluğu'nda asilik, Osmanlı İmparatorluğu'nda eşkıyalık, Fransız devrimi sonrası dönemde isyan, aşırı sol hareketlerin olduğu dönemde devrimci, anarşist veya radikal, aşırı sağ partilerin iktidarlığında parti terörü ve 21. Yüzyılda ise küresel terör olarak anıldığı ve siyasal şiddet eylemlerinin dönemin koşullarına göre bir profil çizdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Şiddet, Roma İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu, Fransız Devrimi, Aşırı Sol Gruplar, Aşırı Sağ Partiler, Küresel Terörizm.

Jel Kodları: F50, D74.

* Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Bölümü, Konya-Türkiye, neslihan.topcu@outlook.com, ORCID: 0000-0002-0822-0062.

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi, Konya-Türkiye, davutates@su.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8103-4186.

Makale gönderim tarihi: 28.12.2021

Makale kabul tarihi: 16.09.2022

Künye Bilgisi: Topcu, N. ve Ateş, D. (2022), "Siyasal Şiddetin Evrimine Örnekler Üzerinden Bir Bakış", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 196-220.

An Overview of The Evolution of Political Violence On the Examples

Abstract

The most heard and exposed concept of the 21st century is terrorism. But terrorism is not a new phenomenon. Only after the September 11 attack, the concepts of terrorism, terror and terrorist have become more pronounced. In this direction, the subject of this study is to evaluate the concept of political violence from the past to the present on the examples. In this context, it is aimed to answer the questions of what the nature of political violence was centuries ago, what kind of activities it was remembered for, and in what words it was expressed. The study examines the evolution of political violence from Roman Empire to global terrorism. Literature review, one of the qualitative research methods, was used in the preparation of the study. As a result of the research, political violence is referred to as insurgency in the Roman Empire, banditry in the Ottoman Empire, rebellion in the post-French Revolution, revolutionary, anarchist or radical in the era of far left groups, party terrorism under the rule of far right parties, and global terrorism in the 21st century, and acts of political violence drew a profile according to the conditions of the period.

Keywords: Political Violence, Roman Empire, Ottoman Empire, French Revolution, Far Left Groups, Far Right Parties, Global Terrorism.

Jel Codes: F50, D74.

Giriş

Şiddet, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. İnsan var olduğu andan beri hem fiziki hem de fiziki olmayan birçok şiddet eylemine maruz kalmış veya bizzat başvurmuştur. Şiddetin var oluşuna ilişkin çeşitli sebepler saymak mümkündür. Bir kişinin veya grubun üstünlük elde etmek, intikam almak, hedeflerine ulaşmak, avantaj sağlamak, siyasileri taviz vermeye zorlamak gibi istekleri şiddetin ortaya çıkmasında etkili olan sebeplerden bazılarıdır. Hannah Arendt'a göre şiddeti; güçten (*power*), zordan (*force*) ve kuvvetten (*strength*) ayıran araçsal karakteridir. Şiddetin özü, araç – amaç bağlamında şekillenmektedir. Ancak insan eylemlerinin gidişatı, asla güvenilir bir şekilde tahmin edilemediğinden dolayı siyasi hedeflere ulaşmak için kullanılan araçlar, çoğu zaman amaçların önüne geçmektedir. (Arendt, 1970: 4) Şiddetin türlerinden biri olan siyasal şiddet; gerilla savaşı, terörizm, isyan, devrim, ayaklanma, iç savaş, başkaldırı dahil olmak üzere geniş bir şekilde tanımlanması mümkün olan ve saldırganlara, hedeflere, grubun örgütsel yapısına ve eylemlerin meydana gelişine göre farklı isimlere bürünen bir olgudur (European Consortium for Political Research, 2014). Siyasal şiddet sadece muhalif grupların siyasi rejimlere karşı bir meydan okuması değildir, kimi zaman siyasiler de amaçları doğrultusunda muhaliflere meydan okumaktadır. Siyasal şiddeti, muhalif grupların kullandığı bir araç olarak düşünmek siyasal şiddetin kısıtlı olarak anlaşılmasına sebep olabilir.

Literatüre bir göz atıldığında siyasal şiddetin ele alındığı pek çok çalışmaya denk gelinmektedir. Bu çalışmalar arasında siyasal şiddetin tanımlanması ve içeriğinin değerlendirilmesi (Mars, 1975; Kalyvas, 2002; Besley ve Persson, 2010) öne çıkan konulardan biridir. Bu çalışmalara benzer şekilde siyasal şiddetin boyutlarının incelenmesi (Çeğin ve Şirin, 2014; Sweijs vd., 2017) ise daha spesifik olarak siyasal şiddet olgusunu inceleyen çalışmalar arasında yer almaktadır. Diğer yandan bazı çalışmalar, siyasal şiddetin çeşitli alanlara nasıl etki ettiği (Bodea ve Elbadawi, 2008; Taylor, 2015; Al-Ississ, 2015) sorusuna cevap aramaktadır. Son olarak ise siyasal şiddetin seçilmiş olaylar üzerinden analiz edilmesi (Bloxham, 2012; Peralías, 2015) literatürdeki çalışmalar içinde bulunmaktadır. Bu çalışma ise var olan çalışmalardan farklı olarak örnekler üzerinden siyasal şiddetin geçmişten günümüze etimolojik evrimine odaklanmaktadır. Bu doğrultuda siyasal şiddetin yüzyıllar öncesindeki mahiyetinin ne olduğu, ne tür faaliyetlerle anıldığı, hangi kelimelerle ifade edildiği sorularına cevap vermek amaçlanmaktadır.

Çalışma, derleme olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın hazırlanmasında literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda konuyla ilgili hem Türkçe hem de İngilizce kitap, kitap bölümü, makale, internet haberleri ve köşe yazıları analiz edilmiştir. İncelemeler sonucu elde edilen bilgiler çerçevesinde Roma İmparatorluğu'ndan günümüze değin siyasal şiddetin evrimi kronolojik olarak ortaya konulmuştur.

Çalışma, altı bölümden oluşmaktadır. Bölümlerde sırasıyla Roma İmparatorluğu, Osmanlı Devleti, Fransız devrimi sonrası başa gelen devrim yönetimi, aşırı sol gruplar, aşırı sağ partiler ve küresel terörizm üzerinde durulmaktadır. Her bölüm altında o dönemde siyasal şiddet olarak nitelendirilen olayların neler olduğu ve siyasal şiddet eylemlerinin hangi isimle veya isimlerle adlandırıldığı ile ilgili bilgiler verilmektedir. Tüm bu anlatılanların ardından sonuç kısmında ise Gus Martin'in öne sürdüğü siyasal şiddeti tetikleyen faktörler kapsamında çalışmada bahsi geçen siyasal şiddet hareketleri değerlendirilmekte ve siyasal şiddetin dinamiklerine yönelik bir çıkarımda bulunmaktadır. Ayrıca gelecekte siyasal şiddetin nasıl bir şekil alacağı üzerine tahminler ortaya koyulmaktadır.

1. Roma İmparatorluğu'nda Siyasal Şiddet

İtalyan yarımadasında bir şehir devleti olarak doğan ve yıllar içinde imparatorluğa dönüşen Roma İmparatorluğu, M.Ö. 8. ve M.S. 5. Yüzyıllar arasında yaşamış ve hatta Doğu Roma'nın yıkılışına kadar olan süre zarfı içinde değerlendirildiğinde iki bin yılı aşkın bir tarihe ev sahipliği yapmıştır (İnan, 2015: 309). Roma İmparatorluğu, Avrupa devletleri ile doğrudan bir genetik ve tarihsel bağa sahip olduğu için en büyük medeniyet olarak görülmekte ve modernite için bir ilham kaynağı olarak belirlemektedir (Morley, 2010: 1). Roma İmparatorluğu her ne kadar kendini iyi donatmış bir medeniyet olsa da siyasal şiddetle karşı karşıya kalmıştır.

Siyasal şiddet, Roma İmparatorluğu'nun hem içindeki hem de dışındaki odaklar tarafından meydana gelmiştir (Strechie, 2019: 161). Siyasal ve sosyal düzenin bozulmasına sebep olan bu tür olayları gerçekleştiren kişiler, bu dönemde *asiler* olarak anılmıştır (Martin, 2017: 50). Asileri, bir devlete veya devlet görevlisine yönelik silahlı eylemler düzenleyen kişiler olarak tanımlamak mümkündür (Britannica Encyclopaedia, 2017). Asilik, örgütlü bir devrim düzeyinde olmayan sınırlı eylemler olarak tarif edilebilir. Roma İmparatorluğu içinde çoğu kez Yahudi azınlık tarafından asilik faaliyetleri tahakkuk etmiştir.

Seleukos İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirdikleri siyasal şiddet eylemleri çerçevesinde başarılı sonuçlar elde eden Yahudiler, bu başarılarına güvenerek Roma İmparatorluğu'na karşı da şiddet eylemlerine yönelmiştir (Sorrells, 2005: 2). Yahudiler inandıkları mesihçi vizyon çerçevesinde Roma İmparatorluğu'nu zalim, kötü ve pagan bir varlık olarak betimlemiş ve her ne pahasına olursa olsun Roma İmparatorluğu'nu güçten düşürmeyi planlamıştır (Sorrells, 2005: 35-36). Yahudilerin artan asilik hareketlerini bastırmak için imparatorluk, asilerle mücadele gücü olarak Praetorian Muhafızları olarak bilinen bir gücü hayata geçirmiştir (Strechie, 2019: 162). Ancak Roma İmparatoru Caligula ve Galba'nın Praetorian Muhafızları tarafından öldürülmesi, asilerle mücadele için kurulan Praetorian Muhafızları'nın asilik faaliyetleriyle anılmasına yol açmıştır (Martin, 2017: 50).

Yahudilerin eylemlerine baktığımızda eylemlerin halka yönelik değil, doğrudan imparatorluğa yönelik olduğu görülmektedir. Bu şiddet olaylarının meydana gelmesinde Romalıların ve Yahudilerin farklı ideolojik görüşe ve dini inanca sahip olması etkili faktörler olarak belirtilebilir. 313 yılında Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlık yasallaşmadan önce Yahudiler, imparatorluk içinde hiçbir grubun sahip olmadığı kadar ekonomik ve politik ayrıcalıklara sahipti (Seaver, 1952: 6). Ancak Hristiyanlık kabul edildikten sonra Kilise ve Sinagog arasında büyük bir gerilim baş göstermiş ve imparatorluğun bürokrasisi kademeli olarak bir çöküşe girmiştir (Seaver, 1952: 5).

2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyasal Şiddet

Altı yüz yıldan fazla bir süre varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun yıllar ayakta kalmasının arkasında Osmanlı'nın toplum üzerindeki yetkilerini yönetim, maliye ve askerlik ile sınırlı tutması ve dini, hukuki gibi konularda ise millet teşkilatlarıyla toplumun hassasiyetlerini gözeterek düzeni sağlamış olmasının önemli bir yeri olduğu söylenebilir (Özkan, 2019: 13). Ancak her dönemde olduğu gibi Osmanlı'nın içinde de siyasal şiddet kendini göstermiştir.

Osmanlı döneminde siyasal şiddete meyil veren kişiler, *eşkıya* olarak adlandırılmıştır. Bedbaht, talihsiz, günahkâr ve asi gibi anlamlara gelen eşkıya kelimesi şaki kelimesinin çoğul hâli olmakla birlikte Celali, eşirra, harami, haramzade, türedi ve haydut kelimeleriyle de zaman zaman ikame edilmiştir (Demirci ve Arslan, 2012: 48). Eşkivalık; yol kesme, ev ve çiftlikleri basma, yağma ve soygun gibi kanun dışı eylemleri ifade etmek için kullanılmıştır

(Ertaş, 2017: 179). Bu tür eylemler, özellikle 18. Yüzyılın ikinci yarısında ve 19. Yüzyılın ilk yıllarında Anadolu başta olmak üzere Ege, Akdeniz, Karadeniz ve Rumeli'deki çeşitli şehirlerde sıklıkla meydana gelmiştir (Çetin, 2017: 135). Eşkîyalık, belli bir ideolojiyi gerçekleştirmek veya iktidarı ele geçirmek gibi hedeflerle hareket eden bir yapı değildir (Ünal, 2017: 6). Bunu arşiv belgelerinde yer alan eşkıyaların düzenledikleri eylemlerde etnik aidiyet veya din eksenli bir ayırım yapmamalarından anlamak mümkündür (Demirci ve Arslan, 2012: 68). Eşkîya hareketleri, idari ve iktisadi bozukluklar neticesinde ortaya çıkan sosyal duyarsızlık ve bencil yaşam biçiminden kaynaklı olarak görülmüş hareketlerdir (Hülagü, 2003: 38). Osmanlı'daki eşkıya hareketleri, o dönemki sosyal koşullardan kaynaklı olarak sıkça karşılaşılan bir hadisedir.

16. Yüzyılın sonlarına doğru duraklama dönemine giren Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı sorunlarla karşılaştığı ortada duran bir gerçektir. Yapılan savaşlarda Osmanlı ordusunun yenilgiler alması, dirlik sahiplerinin savaşa katılmasıyla birlikte bölgelerde otorite boşluğunun oluşması, levent ve sekban gruplarının savaşlardan kaçması ve siyasi iktidarın zaafa uğraması eşkıyalığa zemin hazırlayan olaylardır (Şahin, 2003: 78; Öz, 2017: 14-17). Bu nedenlerin yanı sıra sosyal tabanda meydana gelen nüfus artışı, tarımsal üretimdeki yetersizlik, yüksek enflasyon, akçenin değer kaybı ve ekonomik sıkıntılar da eşkıyalık faaliyetlerine hız kazandırmıştır (Şahin, 2003: 77; Ertaş, 2017: 180). Eşkîya faaliyetlerinin ardında bulunan sebeplerden bir diğeri, bazı kamu görevlilerinin eşkıyalara verdiği destektir. Kimi kesimlerde dirlik sahibi, tımarlı sipahi ve yeniçeri gibi güvenlik ve asayişten sorumlu görevliler, menfaat elde etmek için eşkıyalık faaliyetlerinin içinde yer almıştır (Demirci ve Arslan, 2012: 60-62). Kamu görevlilerinin bu tür faaliyetlerinden dolayı ise kimi zaman yeniçeri olmadıkları hâlde yeniçeri olduğunu belirten eşkıyalar, halkın düzenini bozmuştur (Demirci ve Arslan, 2012: 62).

Eşkîyalar özellikle beylerbeyi ve sancak beyinin görev başında bulunmadığı ve ordunun sefere çıktığı zamanlarda savunmasız kalan livalarda faaliyet göstermiştir (Demirci ve Arslan, 2012: 55). Bu duruma örnek olarak Celali isyanları verilebilir. Anadolu'da otorite ve güvenlik buhranına neden olan Celali isyanları, geniş tahribatlar ve talanlar meydana getirmiştir (Öz, 2017: 19). Sivas, Trabzon, Gümüşhane ve Şebinkarahisar şehirlerinde ise eşkıyalar, yoksul halkın malına musallat olmuştur (Özcan, 2017: 112).

Otorite boşluğundan dolayı meydana gelen eşkıyalığın yanı sıra ekonomiyi sekteye uğratma

niyetiyle gerçekleşen eşkıya faaliyetleri de bu dönemde sık sık rastlanan bir olaydır. Aydın ve İzmir arasına inşa edilen demiryolu ile birlikte tarım ve ticaret alanında teşekkül eden olumlu gelişmeler sonucu Ege bölgesinde, Rum nüfusu artmış ve buna paralel olarak yerel halk huzursuzlanmıştır (Özgün, 2017: 160). Ekonomik olarak zor bir süreçten geçen halk, bölgedeki yabancı nüfusu kendi ekonomik kaynaklarına yönelik bir düşman olarak algılamıştır. Bunun üzerine eşkıyalar, bölgede hasattın en çok olduğu zamanlarda huzursuzluk çıkarmıştır. Mesela, incirler kurutulurken veya bağbozumu yapılırken meydana gelen eşkıya faaliyetleri hem ekonomi hem de ticari alanda kayıplara sebebiyet vermiştir (Özgün, 2017: 161). Benzer şekilde ticari faaliyetlerin merkezinde yer alan Afyonkarahisar da çeşitli eşkıyalık faaliyetlerine şahitlik etmiştir. Afyonkarahisar'da bulunan eşkıyalar, İstanbul'dan gelen bir tüccar toplumunun önünü kesmiş ve eşyalarını yağmalamıştır (Şahin, 2003: 84).

Eşkıyalara karşı halkı koruması için imparatorluk, kale görevlilerine emir vermiştir (Demirci ve Arslan, 2012: 6). Bunun yanı sıra Anadolu'da dolaşarak eşkıyaların tespit edilmesi ve toplanması için teftiş memurları görevlendirilmiştir (Şahin, 2003: 84). Osmanlı'nın eşkıyalara yönelik en dikkat çeken politikasının ise eşkıya hareketinin liderlerine makam mevki vermesi olduğu söylenebilir (Öz, 2017: 19). Uygulanan bu politikanın maksadı, eşkıyalara belli bir sorumluluk vererek onları topluma kazandırmak ve onların halka verdiği zulmü sonlandırmaktır. Ancak bu pragmatik politika, hiç de tasarlandığı gibi bir sonuç vermemiştir. 1683 Viyana yenilgisinin ertesinde Osmanlı hükümdarı, Türedi isyanının en bilinen ismi Yeğen Osman Paşa'yı Avusturya'ya karşı açılan cepheye Macaristan serdarı olarak yollamıştır (Çolak, 2017: 133). Osmanlı yaptığı bu hatanın bedelini Belgrad'ı kaybederek ödemiştir (Çolak, 2017: 134).

Osmanlı İmparatorluğu, eşkıyalarla mücadelede aktif bir politika izlemesine rağmen eşkıyaların eylemlerinin önüne geçmeyi başaramamıştır. Bu hususta alınan önlemlerin genellikle teknik ve son zamanlarda alınanların ise eşkıyaları topluma kazandırma yönünde olduğu görülmektedir. Halbuki eşkıyalık; siyasal, sosyal, ekonomik olmak üzere farklı dinamiklerden kaynaklı ortaya çıkan bir sorundur. Bu yüzden sorunun çözümünde sadece eşkıya gruplarına odaklanması hatalı olmuştur.

3. Fransız Devrimi Sonrası Siyasal Şiddet

Her türlü sömürünün, yoksulluğun ve bozulmanın olduğu dönemin Fransa'sında, Fransız

devrimi tüm bu yaşananlara karşı bir patlamanın resmidir (Chengte, 2016: 34). Fransız devrimi, var olan siyasal yapıyı değiştirmek için gerçekleşmiş ve ardından gelecek olan 1830 ve 1848 devrimleri gibi birçok devrime örnek teşkil etmiş bir toplumsal hareket olarak tarihte yerini almıştır. Ancak devrim sonrası yaşanan siyasal şiddet, Fransız devriminin vadettiği özgürlük, eşitlik, insan hakları gibi ilkeleri bir açmaza sokmuştur.

1793 yılında Robespierre öncülüğünde Jakobenler, Ulusal Konvansiyon'da sağ kanadı oluşturan Jirodenleri tasfiye ederek iktidarı ele geçirmiştir (Demirli, 2018: 64). Bugünden sonra Fransa'da yönetim, Robespierre ve etrafında oluşturduğu dar kadronun hakimiyetine girmiş ve böylelikle terör döneminin kapısı aralanmıştır (İrem, 2005: 8). Dünya üzerinde bir cennet kurma isteğine sahip olan Jakobenler, kusursuz toplumu oluşturma sanrısı ile hareket ederek teröre varan eylemler gerçekleştirmiştir (Yeniçirak, 2020: 66). Özellikle 16. Louis'in Avrupa hanedanlarıyla iş birliği yapması ve kaçmaya teşebbüs etmesi sonrasında Jakobenler, cumhuriyeti tam manasıyla hayata geçirmek için Fransa içindeki cumhuriyet düşmanlarının ortadan kaldırılmasını en nihai yol olarak görmüştür. Arendt'in deyişiyle "İktidarı elinde tutup da ellerinden kaymakta olduğunu hisseden herkes, kaybettiklerinin yerine şiddeti koymanın cazibesine direnmekte zorlanmıştır" (Arendt, 1970: 87). Bunun üzerine Fransa'da cumhuriyete karşı çıkanlar, birer *isyancı* olarak addedilmiş ve giyotinde idam edilmiştir (Britannica Encyclopaedia, 2020).

Sözlük anlamıyla isyancı, bir ülkedeki siyasi sistemi değiştirmek için şiddet eylemlerine başvuran bir grup insandır (Cambridge Dictionary, 2021). Jakobenler; Fransız Cumhuriyeti'ne karşı çıkanları, toplum içindeki düşmanları olarak görmüş ve isyancı olarak değerlendirmiştir. Terör dönemi süresince birçok şehirde rejime karşı isyanlar meydana gelmiştir. Ancak bu isyanlar, cumhuriyetle ilgili olmaktan ziyade Jakobin yönetimi ile yakından ilgilidir. 1793 yılında kralın idam edilmesi, Fransız halkının büyük bir kısmını dehşete düşürmüştür (Stanford History, t.y: 5). Öte yandan devrim sonrası toprak reformunun gerçekleşmesi, siyasal istikrarın sağlanması ve ekonominin güçlenmesi gibi isteklerinin karşılığını bulamayan köylüler ve işçiler, rejime karşı isyana yönelmiştir (Sander, 2003: 166). Köylülerin ve işçilerin bu isyanı; rejim tarafından vaat edilenlerin yerine getirilmemesi olarak değil, cumhuriyete başkaldırı olarak algılanmış olacak ki terör dönemi boyunca idam edilenler büyük oranda bu sınıfın mensuplarıdır.

1793 yılında Fransa'nın Vendée bölgesinde meydana gelen katliam, Fransa'daki terör

yönetiminin ciddi boyutlara ulaşan eylemlerinin en açık göstergelerinden biri olmuştur. Vendée, Fransa'nın batısında yer alan ve sakinlerinin genellikle dindar olduğu bir bölgedir (Boparai, 2019). 6 Mart 1793 tarihinde alınan din adamlarının çalışmalarının durdurulması ve tüm Katolik kiliselerin kalıcı olarak kapatılması kararı sonrasında Vendéeliler, “ellerinizi halkın cebinden çıkarın ve rahiplerimizi geri verin” sloganlarıyla isyan başlatmıştır (Boparai, 2019). Vendéeli isyancılar; devrimci hükümeti ekonomik kaosa sebep olduğu, din adamlarını uzaklaştırdığı, din adamlarının çocuklarını orduya katarak etkisizleştirmeye çalıştığı yönünde suçlamıştır (Bell, 2020: 19). Aynı zamanda devrimcilerin Fransa'ya getirmek istediği özgürlüğü reddetmişlerdir (Petitfrère, 1988: 187). Fransız devrimi sonrasında Fransa'ya hâkim olan kargaşa atmosferi, halihazırda halkın umutlarının sönmesine sebep olmuştur. Bir de buna ellerinde son olarak kalan dini inançlarının istismar edilmesi eklenince isyana giden yol açılmıştır. Vendée'deki isyanların bastırılmaması durumunda ülkenin geri kalanında da isyanların başlayacağı düşüncesiyle devrimci yetkililer, isyanı durdurmak için bölgeye 45,000 asker göndermiştir (Boparai, 2019) ve 1793 yılı Vendée soykırımı olarak tarihe geçmiştir (Bell, 2020: 19).

Vendée katliamı ile aynı yıl içinde Nantes'te yaşanan boğulma vakası, terör hükümranlılığı döneminde yaşanan dikkat çekici hadiselerden bir diğeridir. Devrimci yönetim, Vendée'nin çevresindeki en büyük şehir olan Nantes'in Vendée'de yaşananlardan etkilenebileceğini hesaplayarak Nantes'deki önlemleri artırmaya yönelmiştir. Bunun üzerine Devrim Mahkemesi üyesi Jean-Baptiste Carrier, devrime sadakati olmayanları tespit etmesi ve cezalandırması için hükümet tarafından görevlendirilerek Nantes'e gönderilmiştir (Walton, 2016). Carrier yönetimi boyunca Nantes'te toplam 13,000 kişi infaz edilmiş ve 4,000 kişi de teknelere bağlanarak Loire Nehri'nde boğularak öldürülmüştür (DeLong, 2018). Yapılan bu toplu katliamların tek bir sebebi vardır: Fransa'yı özgür bir ülkeye dönüştürmek. Ancak devrim sonrasında Fransa, sadece binlerce insanın kanı üzerinde yüzen bir ülkeden başka bir şeye dönüşmemiştir. Fransa'da vuku bulan tüm bu olaylar, devrimci yönetimin ideallerine ulaşmak için sergilediği histerik tutumu gün yüzüne çıkarmıştır.

1793 ve 1794 yılları arasında Robespierre; kral, kraliçe ve soylular başta olmak üzere isyancı olarak gördüğü herkesi giyotine göndermiştir (Ekinci, 2016: 159). Özellikle 1794 yılında Robespierre'nin Kamu Güvenliği Komitesi başına geçmesiyle idamlar daha da artmıştır (History, 2021). Kamu Güvenliği Komitesi'nin başlıca görevi, isyancıları sabah yargılayarak

ve öğleden sonra giyotine göndererek Fransız vatandaşının devrim ideallerine sadık kalmasını sağlamak olarak belirlenmiştir (Stanford History, t.y: 5). Terörün hüküm sürdüğü dönemde 17,000'den fazla insan yargılanarak idam edilmiş ve bilinmeyen sayıda kişi de hapisanede ölüme terk edilmiştir (History, 2021). Terör döneminde idam edilenlerin %6'sını ruhbanlar, %8'ini soylular, %14'ünü burjuvalılar ve %70'ini ise köylü ve işçiler oluşturmuştur (Sander, 2003: 166).

Devrim, zayıflamış veya işlevselliğini kaybetmiş bir sistemin veya kurumun parçalanması veya yok edilmesi olarak ifade edilmektedir (Chengte, 2016: 34). Ancak bu amaç uğruna binlerce insanın idama mahkûm edilmesi devrim değil, terördür. Giyotine yollanan insanları ise isyancı veya cumhuriyet düşmanı olarak yaftalamak, işlenen suça kılıf bulmaktan öte bir şey değildir. Bu yüzdendir ki, modern devlet terörünün ilk vücut bulduğu iktidar olarak Jakobenler akla gelmektedir (Bağçeci, 2020: 248).

4. Aşırı Solun Yükselişi ve Siyasal Şiddet

18. Yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimi ve Fransız devrimi toplumsal dinamiklerde önemli değişikliklere sebep olmuştur. Sanayi devrimiyle birlikte doğan işçi sınıfının zorlu şartlar altında çalışması ama emeğinin karşılığını alamaması, toplumsal eşitsizliği bilhassa işçi ve iş veren özelinde daha da öne plana çıkarmıştır. Bunun yanı sıra Fransız devrimi, genelde imparatorlukların özelde ise kilisenin ve soyluların gücünün zayıflayabileceği hakikatini topluma göstermiştir. Bu kapsamda bu iki devrimin toplumda şöyle bir bilinç oluşturduğunu söylemek mümkündür: Sınıflar arası artan bir eşitsizlik söz konusudur ancak bu eşitsizliğe sebep olanlar diğer bir deyişle üst sınıf, yenilmez değildir.

Marksizm ve anarşizm gibi sol temelli ideolojiler, sınıflar arası eşitsizliğe ve devlet gibi otoriter kurumlara meyilli bir düzene meydan okumaktadır. Sol temelli ideolojiler; iktidar üreten oluşumları birer baskı aracı olarak görmekte ve bu oluşumların demokratik yollarla değil, silahlı güçler aracılığıyla ortadan kaldırılabileceğine inanmaktadır (Avcı, 2019: 143). Marksizm ve anarşizm, saldırganlığa eğilimli bir tutum içindedir. Bu hareketlerin tümü esasen şiddet içermese de bazısı güç kullanımına istekli olduğu için radikal veya aşırı olarak adlandırılmıştır (Koch, 2018: 8). Özellikle 19. Yüzyıl; devrimci radikalist, anarşist, kolektivist anarşist ve anarko-komünist grupların ortaya çıkışına tanıklık etmiştir (UN, 2018: 4). Bu dönemde siyasal şiddete sebep olanlar, *devrimci*, *anarşist* veya *radikal* etiketine tabi

tutulmuştur (March, 2008: 126-134; Carson, 2016: 317). 1960'larda ve 1970'lerde Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sosyo-politik panoramasını sarsan devrimler, birikmiş hoşnutsuzluk ve yavaş yavaş biçimlenen yeni kolektif eylem biçimlerinden türemiştir (Giner, 2018: 13).

Marksizm, 19. Yüzyılın konjonktürü içinde sahnede beliren proletarya sınıfını örgütlemeyi ve kapitalist üretim biçimine karşı devrim yapmayı ele alan bir ideolojidir. Kimi devlet adamları, Marksist ideolojiyi öne sürerek politikalarını hayata geçirmiş ancak tarihte siyasal şiddet olarak hatırlanacak olaylara sebebiyet vermiştir. Stalin dönemi Sovyet Rusya ve Mao dönemi Çin bu kapsamda değerlendirilmektedir. Çarlık ve Bolşevikler arasındaki iç savaş esnasında Bolşevikler, siyasal şiddeti düşmanı ortadan kaldırmak ve devrimi güvence altına almak için kullanırken Stalin, ideolojinin arkasına sığınarak insanlara zulüm yapmıştır (Walz, 2017: 119). Büyük terör veya büyük temizlik olarak bilinen 1937 ve 1938 yılları arasındaki dönemde Stalin, anti-Sovyet unsurları 'hain' olarak etiketlemiş ve toplu yargısız infazların önünü açmıştır (Wheatcroft, 2007: 43). 1937 yılında 350,000 ve 1938 yılında 328,000 infaz gerçekleşmiştir (Wheatcroft, 2007: 40). Buna emsal olarak 1966 ve 1976 yılları arasında Çin'de Mao Zedong önderliğinde başlatılan Kültür devrimi boyunca Çin hükümeti, zorlayıcı ve yabancılaştırıcı faktörleri kullanarak topluma siyasal şiddet uygulamıştır (Wang, 2019: 2). Toplum içinde komünizme karşı çıkanların infaz edildiği ve toplumun komünist ilkeler etrafında şekillendirildiği bu süreç içerisinde 500,000 ve 2 milyon arası insanın hayatını kaybettiği tarihçiler tarafından tahmin edilmektedir (Phillips, 2016). Sovyet Rusya ve Çin'de yaşanan bu şiddet olayları, insanlarda devrime yönelik negatif çağrışımlar oluşmasında etkili olmuştur.

Marksizm'e benzer şekilde devrime eğilimli bir diğer düşünce olan anarşizm, bireyin toplumsal kısıtlamalardan kurtarılmasını ve doğa ve ahlak yasaları aracılığıyla yaşamını sürdürmesini savunmaktadır (Benlisoy, 2014: 361-363). Anarşizm, çeşitli sözleşmelerle toplumu zincirleyen düzeni yıkmayı amaçlayan bir ideolojidir (Männik, 2009: 155-156). Şiddet kullanımının yaygın olduğu anarşist eylemler; siviller, din adamları, polis memurları, üst düzey devlet yetkilileri ve devletle bağlantılı olan hemen herkesi kurban olarak hedeflemiştir (Koch, 2018: 11). Suikast ve katliamların yanı sıra hükümete baskı yapmak ve toplumsal devrimi körüklemek için broşürler dağıtılmıştır (UN, 2018: 4-5). Politize edilen ve mutsuzlaşan halk, iktidara karşı şiddet kullanmaya teşvik edilmiştir (Avcı, 2019: 143). 1879 ve 1884 yılları arasında Çarlık Rusya'da faaliyet gösteren Narodnaya Volya hareketi, anarşist

terör denince ilk akla gelen harekettir (Demir, 2019: 2).

Narodnaya Volya hareketinin öncesinde Bakunin, Çarlık rejimine yönelik sert eleştiriler kaleme almış ve daha iyi bir toplum için devlet ve devlet mekanizmalarının yok edilmesi fikrini yaymaya çalışmıştır (Koch, 2018: 10). Bakunin'in bu fikri anarşist hareketin fitilini ateşlemede etkili olmuştur. Bunun neticesinde Çarlık Rusya'da Narodnaya Volya hareketi patlak vermiştir. Beş sene boyunca aktif olarak eylemlerini sürdüren hareket, pek çok yüksek rütbeli subaya ve hükümet görevlisine suikast yapmıştır (Gürel, 2008: 41). 1881 yılında Çar II. Aleksandr'a düzenlenen suikast, Narodnaya Volya terörizminin en açık simgesi olmuştur (UN, 2018: 5). Narodnaya Volya'nın suikast yapmış olduğu kişiler üzerinden bir değerlendirme yapıldığında anlaşılmaktadır ki bu hareket, devlet sıfatıyla hareket eden üst düzey yetkilileri kurban seçerek masum vatandaşları koruduğuna ilişkin bir mesaj vermeye çalışmıştır (UN, 2018: 5).

I. Dünya Savaşı ile beraber anarşist dalga zayıflamaya başlarken Faşizm ve Nazizm – otoriter ve yıkıcı güçler – yükselişe geçmiştir (Koch, 2018: 12). 1936 ve 1939 yılları arası yaşanan İspanya iç savaşında anarşist ve sosyalist kanadın mağlup olması sonucunda ise anarşizm, kitlesel bir hareket olma özelliğini yitirerek adeta tarih sahnesinden silinmiştir (Benlisoy, 2014: 360). Dünyadaki aşırı sol hareketler yerini aşırı sağ hareketlere teslim etmiştir.

5. Aşırı Sağın Yükselişi ve Siyasal Şiddet

Faşist hareketler hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde ve dünyanın diğer bölgelerinde görülmüş olsa da bağımsız, uzun süren ve tamamıyla konsolide bir faşist rejim kurabilen sadece iki ülke mevcuttur: Mussolini İtalya'sı ve Hitler Almanya'sı (Iordachi, 2010: 19). Faşizm ve Nazizm, demokratik olana doğrudan karşıt siyasi aksiyonlar üzerinden üretilmiştir (Banteka, 2019: 131). Bundan dolayı bu tür siyasi rejimler için aşırıya varacak şekilde şiddet kullanımı olağan bir durumdur.

İtalya'da Faşist Parti'nin ve Almanya'da Nazi Partisi'nin yönetimi ele almasıyla beraber 1920'li yılların başı ve 1940'lı yılların ortaları hem Avrupa'da hem de Avrupa dışında hayal edilemez boyutlarda insan felaketi yaşanmaya başlamıştır. Mussolini, özellikle Balkanlar'da ve Afrika'da binlerce sivilin katledilmesine, üzerlerine zehirli bombalar atılmasına, Kıızıl Haç gibi yardım kuruluşlarının bombalanmasına, bebeklere işkence edilmesine ve daha pek çok

akla sığmayan olaya sebep olmuştur (Carroll, 2001). Roma İmparatorluğu'nu yeniden inşa etme ve kaybedilen milli gururu canlandırma hırsıyla Mussolini, kurbanlara baktığında İtalyan milliyetçiliğinin doğuşunu görmüştür (Saluppo, 2020: 302). Mussolini'nin uyguladığı siyasi şiddet sadece dışarıda değil, içeride de etkisini hissettirmiştir. Bunun en açık göstergelerinden biri Mussolini'nin, damadı Galeazzo Ciano'nun idamını istemesidir (History, 2020).

Nazi Partisi'nin iktidara geldiği ilk günden itibaren odaklandığı meselelerden birisi ise Yahudiler olmuştur (Armaoğlu, 2019: 182). Toplumsal eşitsizliğin insanın doğasından kaynakladığı gerekçesiyle Naziler, Yahudilere karşı uyguladığı siyasi şiddeti meşrulaştırmıştır (Banteka, 2019: 132). Yahudilerin yanı sıra Naziler, Romanlara da orantısız biçimde siyasal şiddet uygulamıştır. Romanların fiziksel özelliklerine ilişkin bir araştırma yapılmasını isteyen Nazi hükümeti, belirlenen kriterlere uyanlara karşı zulmedilmesine karar vermiştir (US Holocaust Memorial Museum, t.y.). Nazi yönetimi boyunca yabancılar, saf Alman ırkının oluşturulmasında büyük bir dış tehdit olarak algılanmış ve onlara yönelik fiziksel ve psikolojik her türlü şiddetin kullanımı olağan karşılanmıştır. Bu şiddet dönemi içinde doğrudan ve dolaylı olarak 55 milyon insan katledilmiştir (Feldman ve Griffin, 2008: 71).

20. Yüzyılın şahit olduğu Faşist ve Nazi yönetimleri, aşırı sağ kategori içinde yer almaktadır. Aşırı sağ; siyasi yelpazenin aşırı sağında bulunan, potansiyel olarak şiddete meyilli olan ve suç niteliğinde faaliyetler gerçekleştiren ideolojilerdir (Banteka, 2019: 130). Aşırı sağ partilerin iktidarlığı, Faşizm ve Nazizm örneklerinde görüldüğü üzere âdeta siyasi partilerle bağlantılı terörizmdir (Banteka, 2019: 143). Aydınlanma çağının getirdiği düzene karşı çıkan ve kendi çizdikleri yeni medeniyeti kurmaya çalışan totaliter rejimler, kendi ilkelerini dayatmış, sivilleri katletmiş ve toplumda bir korku hali oluşturmuştur (Davies ve Lynch, 2002: 2). Özellikle Almanya'daki toplu katliamlar, korkunçluk veya korku eylemleri gerçekleştirme kapasitesi anlamına gelen *Schrecklichkeit* kelimesiyle ifade edilmiştir (Dacal, 2002: 4). Tüm bu bahsedilenleri aklımızın bir köşesinde tutarak “terörizm, siyasi veya ideolojik amaçları uğruna sivilleri hedef alan şiddet eylemleridir” (OHCR, 2008: 5) tanımını ele aldığımızda, aşırı sağ yönetimler ve terörizm arasındaki yakın ilişki daha iyi anlaşılacaktır. Siyasi partiler ve terör örgütleri, belli amaçlar doğrultusunda hareket etmektedir. Ancak siyasi partiler, halkı ikna etmeyle meşgul olurken terör örgütleri ideolojik veya pragmatik hedeflerine ulaşmak için zor kullanmayı tercih etmektedir (Banteka, 2019: 143). Mussolini ve Hitler'in politikaları, ikna etmeden ziyade yok etmenin üzerine kurulmuştur. Onlar, kendinden olmayanları ikna

ederek veya içlerine kazandırarak ülkelerini ileri seviyeye taşıma hedefinden çok uzakta konumlanmıştır.

Fransız devrimi sonrası Robespierre önderliğinde gerçekleşen devlet terörü ve Mussolini ve Hitler önderliğinde gerçekleşen parti terörü, terörizmin siyasi erkler üzerinden tanımlanmasına yol açmıştır. Ancak küresel terörizmle beraber bu algı değişmeye başlayacaktır. Terörizme yönelik değişen algıyı fark etmek adına bir sonraki bölümde incelenen küresel terörizm, bu nüans göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

6. Küresel Terörizm

Terörizm kavramının ilk zikredilişi, Fransa'da iktidara gelen Jakobenlerin uyguladığı şiddet eylemleriyle olmuştur. Daha sonrasında ise aşırı sol ve aşırı sağ kanadın siyasal şiddete başvurması ile terörizmin tanımına yönelik belli bir algı şekillenmeye başlamıştır. Bu kapsamda terörizmi, siyasileşmiş bir kişinin veya grubun şiddet eylemleri üzerinden amacına ulaşmak istemesi olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak 20. Yüzyılla beraber terörizmin aktörleri, bu aktörlerin amaçları ve kullandığı araçlar değişime uğramıştır.

Soğuk Savaş dönemine kadar terör eylemleri, ülke sınırları içinde meydana gelirken bu tarihten sonra ülke sınırlarını aşmaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle terörizmin etki alanı, ulusal ölçekten uluslararası bir ölçüğe doğru genişlemiştir. Bunun nedeni ise Soğuk Savaş boyunca kimi devletlerin başka devletleri yanlarına çekmek veyahut bir devleti zayıflatmak maksadıyla terör örgütlerini kullanmasıdır (Kartal, 2018: 45). Bu kapsamda devletler; terörist gruplarla gizli anlaşmalar yapmış, iş birliği gerçekleştirmiş ve onlara askeri teçhizat, eğitim, sığınma gibi hizmetler sunmuştur (Ataman, 2003: 58). Mesela; Sovyetler Birliği'ni zayıflatması adına Afganistan kökenli El-Kaide'nin ABD ve Suudi Arabistan tarafından desteklenmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir (Kartal, 2018: 45).

Terör eylemlerinin uluslararası bir form kazandığını gösteren ve en ses getiren eylem, El-Kaide'nin 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleştirdiği terör saldırısıdır. 11 Eylül saldırısı ile birlikte bir terörist grubunun; devletin egemenliğini zayıflatabilecek, sınırlarını kontrol etme yeteneğini kırabilecek ve yaşayabilirliğine doğrudan meydan okuyabilecek potansiyele sahip olduğu anlaşılmıştır (Ifantis, 2002: 3). Aynı zamanda 11 Eylül saldırısı sonrası terörizme yönelik algıda din faktörü ön plana çıkmıştır. Aslında dini motifli terörizm, yeni bir fenomen

değildir. Hatırlanacağı üzere Roma İmparatorluğu içinde Yahudiler, dini amaçlarına ulaşmak için çeşitli siyasal şiddet eylemlerinde bulunmuştur. Bunun yanı sıra 14. Yüzyılda Hindistan kökenli Thugs grubunun da din adına pek çok kişiyi öldürdüğü bilinmektedir (Demir, 2019: 3). El-Kaide terör örgütü sadece dini motifli terörizmin yeniden canlanmasını temsil etmektedir.

20. ve 21. Yüzyılda terörizmin içeriğinde meydana gelen değişimler, *küresel terör* (NCJRS, 1990; Seib ve Janbek, 2010), *modern terör* (Ganor, 2009; Ejime, 2017), *uluslararası terör* (Willkinson, 2005; Campos ve Gassebner, 2009) ve *yeni terör* (Morgan, 2004; Kurtuluş, 2011) kavramlarının kullanılmasına yol açmıştır. Soğuk Savaş sonrası terör, uluslararası bir boyut kazanmış ve 21. Yüzyılda ise teröre dini bir perspektif eklenmiştir. Terörizme yüklenen bu yeni anlamlar, terörizmin sağ-sol veya etnik-milliyetçi yaklaşımdan medeniyetler çatışması yaklaşımına evrilmesine sebep olmuştur (Çelikbaş, 2019: 53). Dini motifli terör örgütlerinin kutsal kitabı ve peygamberi esas alarak hareket etmesi, gerçekleştirilen eylemlerin İslam medeniyeti adına olduğunu ima etmektedir. Öte yandan küresel terör; El-Kaide, IŞİD, DEAŞ gibi devlet dışı silahlı örgütlerin günden güne etkinliğini arttığı bir döneme denk gelmektedir. Devlet dışı silahlı aktörlerin artan etkinliğinin altında bir devletin diğer bir devlete karşı sıcak çatışmaya yanaşmaması yatmaktadır. Devletler, bizzat çatışmanın içine girmektense devlet dışı silahlı örgütlere destek vererek ulusal çıkarlarını gerçekleştirmeyi daha makul bulmaktadır. Devlet dışı silahlı örgütlere destek vermek birçok açıdan devletler için avantajlı bir durumdur. Devletler, bu örgütler aracılığıyla kimliğini gizleyebilmekte, hasmını daha düşük bir maliyete zayıflatabilmekte, hukuki işlemlerden ve diğer devletlerden gelebilecek yaptırımlardan sıyrılabilmektedir (Martin, 2017: 129). Ayrıca nükleer silahlar, devletler arası savaşı engellemektedir. Bu yüzden devletler çıkarlarını maksimize etmek için terör örgütleri üzerinden eylemlerini hayata geçirmektedir.

Devlet dışı silahlı örgütlerin yükselişinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve küreselleşmenin de önemli bir yeri vardır. Bilgi ve iletişim teknolojileri ve küresel terörizm arasındaki bağ incelendiğinde son teknoloji silahlarla beraber teröristlerin hedeflere isabetli vuruş kabiliyetinin arttığı görülmektedir (UNODC, 2018: 4). Yine, teknoloji sayesinde terör eylemleri yöntemsel açıdan çeşitlilik sergilemeye başlamıştır (Demir, 2019: 4). Teknolojinin getirdiği esneklik, terör örgütlerinin hiyerarşik yapısını değiştirmiş ve terör grupları lider arayışından sıyrılarak daha özerk bir yapı haline dönüşmüştür (Çelikbaş, 2019: 55). Bilgi ve

iletişim teknolojilerinin teröristlere sunduğu belki de en önemli avantaj, eylemlerinin büyük kitlelere ulaşması ve örgütün amaç ve ideolojisinin tanıtılmasıdır (Kartal, 2018: 57). Medya kuruluşları, terör eylemlerini dünyanın dört bir yanına anında ileterek halkı bilgilendirme sorumluluğunu yerine getirmektedir. Fakat aynı zamanda medya kuruluşları aracılığıyla terör örgütlerinin mesajları da milyonlara ulaşmaktadır. Kitle iletişim araçları gibi sosyal medya üzerinden de terör örgütleri pek çok insana ulaşmakta ve örgüte destek toplamaktadır.

Terör örgütleri, eskisi gibi sadece belli bir etnisiteden oluşan yapılar değildir. Örgütlerin içinde farklı ülkelerden yüzlerce kişi bulunmaktadır (Demir, 2019: 4). Bunun nedenlerinden ilki, yukarıda belirtildiği üzere bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve diğeri ise küreselleşmedir. Küreselleşmeyle beraber ulus devletlerin sınırları esnekleşmekte ve uluslardaki aidiyet hissi zayıflamaktadır. Kendini belli bir ulusa ait hissetmeyen insanlar ise yaşadıkları çevreye yabancılaşmıştır (Demir ve Varlık, 2015: 43). Yabancılaşmayla birlikte birey, hayatını anlamlandırma arayışı içine girmektedir. Bu arayışlardan kimisi terör örgütlerinin sempatisini olmaya varmaktadır. Çeşitli ülkelerden militana sahip olan terör örgütleri, bu durumdan avantajlar elde etmektedir. Terör örgütlerinin sınır geçişleri, finansman akışı ve silah tedariki kolaylaşmaktadır (Kartal, 2018: 48; Williams, 2008: 6).

Günümüzde gerçekleşen çatışmaların büyük bir kısmı, en az bir devlet dışı silahlı örgütü içermekte ve hatta bazen her iki tarafta sadece devlet dışı silahlı örgütten oluşmaktadır (Florquin ve Warner, 2008: 18). ABD'nin Esad rejimine karşı PYD ve YPG'ye verdiği destek, bir devlete karşı devlet dışı silahlı örgüt eliyle müdahalenin göstergesidir (Şahin ve İrdem, 2017: 22). 2003 yılında Darfur'da meydana gelen çatışmalarda muhalif güçlerden olan Sudan Özgürlük Ordusu ve Eşitlik Hareketi'ne karşı Sudan hükümeti, yerel bir milis grup olan Cancavidlere destek vermiştir (Keskin, 2009: 69; Bayram, 2014: 8). Darfur'da vücut bulan bu çatışma, tarafların devlet dışı silahlı örgütlerden oluşması noktasında öne çıkmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen örneklerin akabinde devlet dışı silahlı örgütlerin yükselişi sonrasında savaşların asimetrik bir özellik kazandığı söylenebilir. Asimetrik savaş, zayıf tarafın güçlü rakibinin gücünü düşürmek için Uluslararası İnsancıl Hukuk'a uygun olmayan yöntemler seçerek rakibine saldırmasıdır (Lindström, 2012: 31). Başka bir tanıma göreyse zayıf tarafın rakibinin güçlü yönlerinden kaçınması ve zayıf yönlerinden yararlanarak onu alt etmeye çalışması asimetrik savaştır (Lele, 2014: 98). Küresel terörizm doğası gereği, asimetriktir (Yarger, 2015: 7).

Küresel terörizm, 21. Yüzyılın getirdiği koşullar içinde şekillenen bir olgudur. Uluslararası arenadaki aktörlerin terör eylemlerine verdiği destek, terör eylemlerinin meydana getirdiği küresel yankı ve oluşturduğu geniş korku psikoloji ve benzeri etkilerden dolayı terör örgütleri, daha çok kişinin zarar görmesine ve daha çok tahribatın meydana gelmesine sebep olmaktadır. Hasarın büyüklüğünden ve onarılamaz oluşundan dolayı terör örgütleri, uluslararası alandaki aktörlerin muhatabı pozisyonuna gelmeye başlamıştır.

Sonuç

Gus Martin, siyasal şiddeti ortaya çıkaran faktörleri üç başlık altında toplamaktadır (Martin, 2017: 74-88). Bunlar; adaletsizlik sonucu ortaya çıkan siyasal şiddet, stratejik olarak siyasal şiddet ve ahlaki temellere dayalı siyasal şiddettir. Adaletsizlik sonucu ortaya çıkan siyasal şiddet, dezavantajlı grupların haklarını savunmak için başvurduğu şiddet türüdür. Stratejik olarak siyasal şiddet, kendi içinde iki kısma ayrılmaktadır. İlki, bir siyasal iradeyi değiştirmek amacıyla gerçekleşen siyasal şiddet ve diğeri ise siyasal bir iradenin hasımlarına karşı uyguladığı siyasal şiddettir. Son olarak ahlaki temellere dayalı siyasal şiddet ise inanışlar, iyilik ve kötülük algısı, ütopya arayışı ve kendini bir amaç uğruna feda etme duygusu etrafında şekillenmektedir.

Martin'in tanımladığı bu üç faktör kapsamında çalışmada bahsedilen siyasal şiddet eylemlerini bir zemine yerleştirmek mümkündür. Roma İmparatorluğu içinde patlak veren Yahudi hareketleri, ahlaki temellere dayalı siyasal şiddet profiline yakınlık göstermektedir. Yahudi halkı, var oldukları günden beri kendi topraklarına sahip olma inancıyla hareket etmektedir. Bu inanç doğrultusunda Seleukos İmparatorluğu'na saldıran ve galibiyet elde eden Yahudiler, siyasal şiddet eylemleriyle Roma İmparatorluğu'nu da zayıflatmayı hedeflemiştir. Ahlaki inanç, muhalif grupların davalarının doğruluğuna kesin olarak inanmasının bir ifadesidir (Martin, 2017: 85). Yahudilerin davası dini bir boyutu içinde barındırdığından dolayı şiddet, bir nevi kutsal bir araç olarak görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan eşkıyalık eylemleri, adaletsizlik sonucu ortaya çıkan siyasal şiddet olarak nitelendirilebilir. Eşkıyalığın meydana geldiği zaman dilimi göz önüne alındığında Osmanlı'da siyasi ve ekonomik olarak zorlukların yaşandığına tanıklık edilmektedir. Siyasi ve ekonomik şartların sıkıntılı olduğu yerlerde ise siyasal şiddet eylemlerinin toplumda rastlanan bir olay olduğu gözlemlenmektedir (Özcan, 2017: 109).

Dönemin Osmanlı'sında toplumda ekonomik olarak zorluklar yaşayan kimi kişiler ve gruplar, siyasi istikrarsızlığı fırsat bilerek halka yönelik şiddet eylemlerine başvurmuştur. Bu eylemlerle maddi bir kazanç elde etmeyi hedeflemiştir.

Fransız devrimi sonrası Robespierre önderliğinde başa gelen Jakobenler tarafından uygulanan devlet terörü, stratejik olarak siyasi şiddet kapsamında değerlendirilebilir. Jakobenler, Fransa'da cumhuriyet düşmanları veya isyancılar olarak adlandırılan toplumdaki muhalifleri bastırmak adına siyasi şiddeti bir stratejik araç şeklinde kullanmıştır. Jakobenlere benzer şekilde 19. Yüzyılda aşırı sol gruplar ve 20. Yüzyılda aşırı sağ partiler, ideolojik amaçlarını hayata geçirmek için siyasi şiddete yönelmiştir.

Küresel terörizmin ortaya çıkış dinamikleri, ahlaki temelli siyasi şiddetle paralellik arz etmektedir. Özellikle devlet dışı silahlı örgütlerin etkinlik kazandığı 21. Yüzyılda terör faaliyetleri, belli başlı inanışlara ve haklı dava etrafında çizilen keskin iyi – kötü tanımlamalara dayalı bir oluşuma sahiptir. Bilgi ve iletişim teknolojileri ve medya üzerinden terör örgütleri, haklı dava olarak gördükleri eylemlerini daha çok kişiye duyurma ve eylemlerine geniş ölçekli destek toplama noktasında geçmişte görülmemiş bir imkânı elinde tutmaktadır.

Siyasal şiddet ve dönemsel koşullar arasında sıkı bir bağ söz konusudur. Dönemsel koşullar sadece meydana gelen siyasi şiddetin sebebinin anlaşılmasını değil, aynı zamanda meydana gelen siyasi şiddetin çizdiği profili de belirlemektedir. Bundan dolayı her dönemin kendine ait siyasi şiddet tanımı ve içeriği mevcuttur. Her ne kadar kimi siyasi şiddet eylemleri benzer çıkış sebeplerine sahip olursa olsun etkisi, eylem tipi, örgütlenme çeşidi ve daha birçok açıdan birbirinden ayrılmaktadır. Gelecekteki siyasi şiddet eylemleri de bugünün siyasi şiddet tahayyülünden farklı olacaktır.

Son yıllardaki gelişmeler üzerinden gelecekteki siyasi şiddet eylemleriyle ilgili tahmin yürütülecek olursa siyasi şiddetin siber alana kayması muhtemel seçeneklerden biridir. Siber terörizm; kötü niyetli kişi veya grupların amaçlarına ulaşmak için ağlara, bilgisayar sistemlerine ve telekomünikasyon altyapılarına yönelik saldırılar düzenlemesi şeklinde vücut bulmaktadır (Bogdanoski ve Petreski, 2013: 59). Gelecekteki olası siyasi şiddet türlerinden biri de biyoteknoloji ve genetik mühendisliğiyle ilgilidir. Uzun vadede biyoteknolojinin kontrolsüz büyümesiyle birlikte canlı sistemlerinin işleyişinde hesaplanmış değişiklikler yapma yeteneği yaygınlaşacaktır (Mates, 2001). Bu nedenle ilerleyen yıllarda terör faaliyetlerinin getireceği zorlukların günümüzdekinden çok daha farklı olması

beklenmektedir. Gelecekteki bir başka endişe alanı ise agroterörizmdir. Agroterörizm; korku yaratmak, ekonomik kayıplara neden olmak ve istikrarı baltalamak amacıyla bir hayvan veya bitki hastalığının kasıtlı olarak yayılması olarak tanımlanmaktadır (Monke, 2004: 1-2). Bazı uzmanlar, bahsedilen bu olasılıkları fiziksel şiddet içermemesi nedeniyle terörizm olarak tanımlamamaktadır (Mates, 2001). Ancak siber, sağlık, tarım ve benzeri kritik öneme sahip alanlarda gerçekleşecek her saldırı fiziksel zarara sebep olmasa da siyasi, sosyal, ekonomik, psikolojik ve daha birçok sorunu beraberinde getirecektir. Bu sorunlar, toplumsal düzenin bozulması ve siyasi iktidarın sorgulanması gibi terörizmin hedeflediği sonuçları doğurmaktadır. Bu yüzden terörizm, sadece fiziksel şiddet unsurları etrafında ele alınmamalıdır.

Kaynakça

- Al-Ississ, M. (2015). The Cross-Border Impact of Political Violence. *Peace Economics Peace Science and Public Policy*, 21 (2), s. 239-272.
- Arendt, H. (1970). *On Violence*. Florida: HBJ Book Publisher.
- Armaoğlu, F. (2019). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. (26. Baskı). İstanbul: Kronik Kitap.
- Ataman, M. (2003). The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 2 (1), s. 42-66.
- Avcı, E. (2019). Yeni Sol Dalgadan Küresel Dalgaya Türkiye’de Terörizm. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 29 (1), s. 139-166.
- Bağçeci, Y. (2020). İnsan Hakları ve Şiddet İnkileminde Fransız İhtilali; Eylül Katliamı Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (69), s. 244-258.
- Banteka, N. (2019). The Rise of the Extreme Right and the Crime of Terrorism: Ideology, Mobilization, and the Case of Golden Dawn. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 29 (2), s. 127-163.
- Bayram, M. (2014). Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Darfur Sorunu. İ. Ermağan (Ed.), *Dünya Siyasetinde Afrika 1* (içinde 175-200). Ankara: Nobel Kitap Yayıncılık.
- Bell, D. A. (2020) The French Revolution, the Vendée, and Genocide. *Journal of Genocide Research*, 22 (1), s. 19-25,
- Benlisoy, F. (2014). Anarşizm: Gönüllü Düzene Övgü. (Ed.: H. B. Örs). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde (s. 351-412). (7. Baskı) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Besley, T. ve Persson, T. (2010). The Logic of Political Violence. *The Quarterly Journal of Economics*, 126 (3), s. 1411-1445.

- Bloxxham, D. (2012). *Political Violence in Twentieth-Century Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bodea, C. ve Elbadawi, İ. A. (2008). Political Violence and Economic Growth. *Policy Research Working Paper*, No. 4692. The World Bank Group.
- Bogdanoski, M. ve Petreski, D. (2013). “Cyber Terrorism– Global Security Threat”. *International Scientific Defence, Security and Peace Journal*, 13 (24), s. 59-72.
- Boparai, J. S. (2019). *The French Genocide that has been Air-Brushed from History*. <https://quillette.com/2019/03/10/the-french-genocide-that-has-been-air-brushed-from-history/> (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2021).
- Britannica Encyclopaedia. (2017). *Insurgency*. <https://www.britannica.com/topic/insurgency> (Erişim Tarihi: 27.03.2021).
- Britannica Encyclopaedia. (2020). *National Convention*. <https://www.britannica.com/topic/National-Convention> (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2021).
- Cambridge Dictionary. (2021). *Rebellion*. <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/rebellion> (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2021).
- Campos, N. F. ve Gassebner, M. (2009). International Terrorism, Political Instability and the Escalation Effect. *Discussion Paper Series*, (4061), s. 1-43.
- Carroll, R. (2001). *Italy's Bloody Secret*. <https://www.theguardian.com/education/2001/jun/25/artsandhumanities.highereducation> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2021).
- Carson, J. V. (2016). Left-wing Terrorism: From Anarchists to the Radical Environmental Movement and Back. (Ed.: G. LaFree ve J. D. Freilich). *Radicalization to Terrorism: What Everyone Needs to Know* içinde (s. 310-322). Oxford: Oxford Press.
- Chengte, P. V. (2016). The Concept of Revolution. *International Journal of Political Science*, 2 (4), s. 34-41.
- Çeğin, G. ve Şirin, İ. (2014). *Türkiye'de Siyasal Şiddetin Boyutları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelikbaş, İ. A. (2019). *A Sociological Perspective on “New Terrosism”: The Case of ISIS*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, A. (2017). Kocaeli ve Hüdavendigar Sancaklarında Eşkıyalık Olayları (18. ve 19. Yüzyıllar). (Ed.: O. Köse). *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör* içinde (135-158). Samsun: İlkadım Belediyesi.
- Çolak, S. (2017). Macaristan Serdârlığında Bir Eşkıya: Yeğen Osman Paşa. (Ed.: O. Köse). *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör* içinde (121-134). Samsun: İlkadım Belediyesi.
- Dacal, E. U. (2002). *The Shadow of a Doubt: Fascist and Communist Alternatives in Catalan Separatism, 1919-1939*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

- Davies, P. J. ve Lynch, P. (2002). *The Routledge Companion to Fascism and the Far Right*. Londra: Routledge.
- DeLong, W. (2018). *The Drownings At Nantes: How One Man Orchestrated The Execution Of Over 4,000 Men, Women, And Children*. <https://allthatsinteresting.com/drownings-at-nantes#:~:text=4%2C000%20of%20which%20were%20sent.authorities%20over%20a%20b%20ankrupt%20government.> (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2021).
- Demir, C. K. (2019). Terörizm ve Terörizmle Mücadele. *Güvenlik Yazuları Serisi*, (26), s. 1-9.
- Demir, S. ve Varlık, A. B. (2015). Globalization, Terrorism and the State. *Alternatives: Turkish Journal Of International Relations*, 14 (3), s. 36-53.
- Demirci, S. ve Arslan, H. (2012). Eşkıyalar e Osmanlı Devleti: Maraş Eyâleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750). *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 47-76.
- Demirli, A. (2018). Devrimin Çocuklarını Yargılamak: Jakobenler. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8 (1), s. 57-68.
- Ejime, P. (2017). Countering Modern Terrorism: Military and other Options. *European Scientific Journal*, 13 (32), s. 1-20.
- Ekinci, E. (2016). Devrimden Günümüze Fransız Siyasal Sisteminin Evrimi. *Kırkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), s. 149-172.
- Ertaş, M. Y. (2017). 18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Taşrasında Yasadışılık: Yerel İdarecilerle Eşkıya İlişkileri. (Ed.: O. Köse). *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör içinde (179-190)*. Samsun: İlkadım Belediyesi.
- European Consortium for Political Research. (2014). *Forms of Political Violence*. <https://ecpr.eu/Events/Event/SectionDetails/257> (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2021).
- Florquin, N. ve Warner, E. D. (2008). Engaging Non-State Armed Groups or Listing Terrorists? Implications For The Arms Control Community. (Ed.: K. Vignard). *Disarmament Forum 1 Engaging Non-State Armed* içinde (s. 17-26). Cenevre: United Nations Institute for Disarmament Research.
- Ganor, B. (2009). Trends in Modern International Terrorism. (Ed.: D. Weisburd vd.). *To Protect and To Serve: Policing in an Age of Terrorism* içinde (s. 11-42). Berlin: Springer.
- Giner, J. C. (2018). The Revolutionary Left and the Transition: Dynamics and Processes. *Journal on Culture, Power and Society*, 3, s. 13-24.
- Griffin, R. (2008). *A Fascist Century*. (Ed.: M. Feldman). New York: Palgrave Macmillan.
- Gürel, M. M. (2008). *Küreselleşen Dünya ve Terörizm*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- History. (2020). *Mussolini Fires His son in law*. <https://www.history.com/this-day-in-history/mussolini-fires-his-son-in-law> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2021).

- History. (2021). *French Revolution*. https://www.history.com/topics/france/french-revolution#section_6 (Erişim Tarihi: 8 Nisan 2021).
- Hülagü, M. M. (2003). Kayseri ve Çevresinde Kuzugüdenli Aşireti ve Eşkıyalık Olayları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (15), 37-44.
- Ifantis, K. (2002). Understanding International Politics After the 11 September Terrorist Attacks: A Note on The New Security Paradigm. *Perception: Journal of International Affairs*, 7 (1), s. 1-9.
- Iordachi, C. (2015). Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları: Giriş. (Çev.: İ. Ilgar). *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde (s. 17-94). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnan, F. (2015). Roma: Kartalların İmparatorluğu. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 309-317.
- İrem, N. (2005). Jakobenizm – Cumhuriyetçilik Açmazında Kemalist Radikalizm. *Journal of Faculty of Business*, 5 (1), s. 1-25.
- Kalyvas, S. N. (2003). The Ontology of “Political Violence”: Action and Identity in Civil Wars. *Perspectives on Politics*, 1 (3), s. 475-494.
- Kartal, A. B. (2018). Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye’de DAESH ve YPG Örneği. *Güvenlik Stratejileri*, 14 (27), s. 39-77.
- Keskin, F. (2009). Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler*, 6 (21), 67-88.
- Koch, A. (2018). Trends in Anti-Fascist and Anarchist Recruitment and Mobilization. *Journal for Deradicalization*, (14), s. 1-51.
- Kurtuluş, E. N. (2011). The “New Terrorism” and its Critics. *Studies in Conflict & Terrorism*, 34 (6), s. 476-500.
- Lele, A. (2014). Asymmetric Warfare: A State vs Non-State Conflict. *OASIS*, (20), s. 97-111.
- Lindström, F. (2012). *Asymmetric Warfare and Challenges For International Humanitarian Law*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Männik, E. (2009). Terrorism: Its Past, Present and Future Prospects. *Kaitsevæe Ühendatud Õppeasutused*, (12), s. 151-171.
- March, L. (2008). Contemporary Far Left Parties in Europe From Marxism to the Mainstream?. *Policy Analysis*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Internat. <https://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/05818.pdf> (Erişim Tarihi: 16 Nisan 2021).
- Mars, P. (1975). The Nature of Political Violence. *Social and Economic Studies*, 24 (2), s. 221-238.
- Martin, G. (2017). *Terörizm Kavramlar ve Kuramlar*. (Çev.: İ. Çapcıoğlu ve B. Metin), Ankara: Adres Yayınları.
- Martes, M. (2001). *Technology and Terrorism*. https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/natopa/raporlar/bilim%20ve%20teknoloji/AU%20121%20STC%20Terrorism.htm (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2021).

- Monke, J. (2004). "Agroterrorism: Threats and Preparedness". *CRS Report for Congress*, No. RL32521. <https://fas.org/irp/crs/RL32521.pdf> (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2021).
- Morgan, M. J. (2004). The Origins of the New Terrorism. *Parameters*, 34 (1), s. 29-43.
- Morley, N (2010). *The Roman Empire Roots of Imperialism*. New York: Pluto Press.
- NCJRS. (1990). *Patterns of Global Terrorism: 1989*. <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/125318NCJRS.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2021).
- OHCR. (2008). Human Rights, Terrorism and Counter-terrorism. *Fact Sheet*, No 2. İsviçre: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.
- Öz, M. (2017). Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri. (Ed.: O. Köse). *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör* içinde (11-20). Samsun: İlkadım Belediyesi.
- Özcan, S. (2017). 18. Yüzyılda Canik (Samsun) Sancağında Eşkıyalık Hareketleri. (Ed.: O. Köse). *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör* içinde (109-120). Samsun: İlkadım Belediyesi.
- Özgün, C. (2017). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında Aydın Sancağında Eşkıyalık Hareketleri Üzerine Gözlemler. (Ed.: O. Köse). *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör* içinde (159-178). Samsun: İlkadım Belediyesi.
- Özkan, S. H. (2019). Osmanlı Kuruluş Meselesi Osmanlı Kimliği. (Ed.: S. H. Özkan). *Osmanlı Tarihi (1299-1774) Siyasi Tarih – Kültür Medeniyet 1* içinde (3- 13). İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Peralías, D. O. (2015). The Long-term Effects of Political Violence on Political Attitudes: Evidence from the Spanish Civil War. *International Reviews for Social Science*, 68 (3), s. 412-442.
- Petitfrère, C. (1988). The Origins of the Civil War in the Vendée. *French History*, 2 (2), s. 187–207.
- Phillips, T. (2016). *The Cultural Revolution: All You Need to Know about China's Political Convulsion*. <https://www.theguardian.com/world/2016/may/11/the-cultural-revolution-50-years-on-all-you-need-to-know-about-chinas-political-convulsion> (Erişim Tarihi: 7 Nisan 2021).
- Saluppo, A. (2020). Paramilitary Violence and Fascism: Imaginaries and Practices of Squadristo, 1919–1925. *Contemporary European History*, 29 (3), s. 289-308.
- Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih 1 İlkçağlardan 1918'e*. (12. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.
- Seaver, J. E. (1952). *Persecution of the Jews in the Roman Empire (300 – 438)*. Kansas: University of Kansas Press.
- Seib, P. D. ve Janbek, M. (2010). *Global Terrorism and New Media: The Post-Al Qaeda Generation*. Londra: Routledge.

- Sorrells, W. T. (2005). *Insurgency in Ancient Times: The Jewish Revolts Against the Seleucid and Roman Empires 166 BC-73 AD*. Monografi İncelemesi. Kansas: School of Advanced Military Studies United States Army Command and General Staff College.
- Stanford History. (t.y.). *Reign of Terror*. <https://sheg.stanford.edu/sites/default/files/download-pdf/Reign%20of%20Terror%20Lesson%20Plan.pdf> (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2021).
- Strechie, M. (2019). Forms of Terrorism in Ancient Rome. *Sciendo*, 25 (1), 161-168. DOI: 10.2478/kbo-2019-0027.
- Sweijts, T. vd. (2017). The Many Faces of Political Violence. *Volatility and Friction in the Age of Disintermediation: HCSS StratMon Annual Report 2016/2017*. Lahey: The Hague Centre for Strategic Studies.
- Şahin, G. (2003). 17. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisar'da Eşkıyalık Hareketleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 75-88.
- Şahin, Y.ve İrdem, İ. (2017). PYD-YPG: The PKK in Syria. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 19 (1), s. 21-45.
- Taylor, L. K. (2015). Impact of Political Violence, Social Trust, and Depression on Civic Participation in Colombia. *Peace and Conflict Journal of Peace Psychology*, 22 (2), s. 145-152.
- UN. (2018). *Introduction to International Terrorism*. Viyana: UN Publication.
- UNODC. (2018). *Counter Terrorism 1 Introduction to International Terrorism*. Viyana: United Nations Office on Drugs and Crime.
- US Holocaust Memorial Museum. (t.y.). *Savaş Öncesi Almanya'da Romanlara (Çingenelelere) Yapılan Zulüm, 1933 – 1939*. <https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/persecution-of-roma-gypsies-in-prewar-germany-1933-1939> (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2021).
- Ünal, M. A. (2017). Devlet İçi İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkıyalık ve Ayrılıkçı Hareketler. (Ed.: O. Köse). *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör* içinde (3-10). Samsun: İlkadım Belediyesi.
- Walton, G. (2016). *Drownings at Nantes: Noyades de Nantes*. <https://www.geriwalton.com/noyades-drownings-at-nantes/> (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2021).
- Walz, M. (2017). *Stalin: From Terrorism to State Terror, 1905-1939*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Minnesota: St. Cloud State University.
- Wang, Y. (2019). The Political Legacy of Violence During China's Cultural Revolution. *British Journal of Political Science*, 51 (2), s. 1-25.
- Wheatcroft, S. (2007). Agency and Terror: Evdokimov and Mass Killing in Stalin's Great Terror. *Australian Journal of Politics & History*, 50 (1), s. 20-43.
- Williams, P. (2008). *Violent Non-State Actors and National and International Security*. <https://ess.ethz.ch/en/services/digital-library/publications/publication.html/93880> (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2021).

Willkinson, P. (2005). International Terrorism: The Changing Treat and the Europe's Response. *Chaillot Paper*, (84), s. 1-57.

Yarger, H. R. (2015). *SOF and a Theory of Modern Terrorism*. Florida: JSOU Press.

Yeniçirak, H. (2020). *Devrim Reaksiyon Olarak Sosyoloji: Devrim, 1789 Fransız Devrimi, İlerleme ve Gelenek*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.